

ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียม ของพลเมืองดิจิทัลกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม The Correlation between Communication for Equality of Digital Citizen Power and Social Change

วันที่ได้รับบทความ 21 กุมภาพันธ์ 2564

วันที่แก้ไขบทความ 1 เมษายน 2564

วันที่ตอบรับบทความ 5 เมษายน 2564

วัชร หิรัญพันธุ์*

Watcharee Hiranphan

จิราพร ประสารการ**

Jiraporn Prasarnkarn

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล และความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยนำแนวคิดพลเมืองดิจิทัล ที่สนคิดต่อการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย กลุ่มตัวอย่างคือ กลุ่มคนอายุระหว่าง 15-50 ปี ที่เคยแสดงความ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต
21 ถนนเทพกระษัตรี ตำบลรัษฎา อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต โทรศัพท์ 08 1893 3015, 08 8593 6446
email: watcharee.h@pkru.ac.th

Assistant professor In Communication Arts Faculty of Management Phuket Rajabhat University
21 Thepkasattri Road, Tambon Ratsada, Amphoe Mueang Phuket, Phuket Province.
Telephone 08 1893 3015, 08 8593 6446 email: watcharee.h@pkru.ac.th

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต
21 ถนนเทพกระษัตรี ตำบลรัษฎา อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต
Assistant professor In Communication Arts Faculty of Management Phuket Rajabhat University
21 Thepkasattri Road, Tambon Ratsada, Amphoe Mueang Phuket, Phuket Province.

คิดเห็นเพื่อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทางสื่อออนไลน์มาแล้วอย่างน้อย 1 ครั้ง จำนวน 204 คน ใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ โดยใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน

ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมครั้งแรก ในช่วงอายุ 15- 20 ปี โดยใช้สื่อ เฟซบุ๊ก อินสตาแกรม และทวิตเตอร์ สื่อสารโดยใช้ข้อความ และภาพ โพสต์ในพื้นที่ส่วนตัว การแชร์เนื้อหาความเท่าเทียม และให้ทัศนะเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้นในสังคม รวมถึงการวิพากษ์วิจารณ์ต่อความไม่เท่าเทียมในสังคม การไม่ได้รับความเท่าเทียมทางสังคมเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ต้องแสดงความคิดเห็นบนสื่อสังคมออนไลน์ กลุ่มตัวอย่างมองว่าลักษณะของพลเมืองดิจิทัลนั้นควรเป็นคนทั่วไปที่ต้องการเรียกร้องเพื่อสังคม ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์โดยภาพรวมระหว่างทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอยู่ในระดับปานกลาง ($r = .590$) โดยมีความสัมพันธ์ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีความสัมพันธ์กับประเด็นการยอมรับในความแตกต่างในสังคม ความสะดวกในการเรียกร้องสิทธิ และการให้เกียรติกันของคนในสังคม

คำสำคัญ: การสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียม / พลเมืองดิจิทัล / ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

Abstract

This research aimed to study communication behavior for equality of digital citizens and the correlation between attitudes to-

wards communication for equality and social change. The concepts of digital citizen, attitude towards communication for equality and social change were adopted to be a research conceptual framework. The samples were 204 people, aged 15 to 50 years old and used to comment for social change at least once time on digital media. The questionnaires were used to collect data. Data were analyzed by using frequency, percentage, mean, standard deviation, and correlation analysis by Pearson's product correlation coefficient.

The results revealed that 15-20 years old was the first time that the samples communicated for equality in digital media. They explored their ideas through Facebook, Instagram and Twitter. They sent the messages and pictures posted in private areas, shared content about equality, present their points of view and criticized on the inequality that occurred in society. A lack of social equality is the main reason for commenting on social media. They realized that general people can be active as digital citizens and can provoke social change. The overall correlation between attitudes towards communication for equality and social change was at a moderate level ($r = .590$) with statistically significant at .01 level. The social change issues that have positive correlation were the different acceptance in society, the convenience for rights claiming and the respect others' dignity of the people in society.

Keyword: Communication for Equity / Digital Citizen Power / Social Change.

บทนำ

พลเมืองดิจิทัลเป็นกลุ่มพลังพลเมืองที่สามารถใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อมีส่วนร่วมในสังคมเศรษฐกิจดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบ รู้เท่าทัน และปลอดภัย (Digital Technologies Hub, 2019) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัลของสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (2561) ที่ระบุว่า การปฏิวัติเทคโนโลยีการสื่อสารได้เปิดโอกาสและหยิบยื่นความท้าทายใหม่ๆ ให้กับพลเมืองดิจิทัลสามารถเข้าถึงข้อมูลโดยไร้ข้อจำกัดเชิงภูมิศาสตร์ เข้าร่วมชุมชนที่มีความสนใจร่วมกัน สร้างสรรค์แนวคิดใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาและทำให้เสียงของพลเมืองดังขึ้นในสังคม บนพื้นฐานของการเข้าใจถึงสิทธิและความรับผิดชอบในโลกออนไลน์ ซึ่งในปัจจุบัน สิทธิและความรับผิดชอบในยุคดิจิทัลได้ถูกตีความและต่อยอดให้สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี โดยตั้งอยู่บนหลักการเรื่องอิสรภาพ ความเท่าเทียม และความเสมอภาค Internet Rights and Principles Coalition (2014) ขยายความเกี่ยวกับสิทธิของพลเมืองในยุคดิจิทัลว่า ได้รับการพัฒนาต่อยอดจากหลักการสากลด้านสิทธิมนุษยชน โดยมีองค์กรจำนวนมากที่ผลักดันสิทธิดังกล่าว เช่น องค์กรสหประชาชาติ (UN) กองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) สภายุโรป (Council of Europe)

ท่ามกลางความก้าวหน้าของสังคมในปัจจุบัน ผู้คนต่างเรียกร้องสิทธิกันมากขึ้น เพราะสิทธิ คือ ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้แก่บุคคล ในอันที่จะกระทำการเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินหรือบุคคลอื่น ส่วนเสรีภาพ คือ ภาวะของมนุษย์ที่ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของผู้อื่น มีอิสระที่จะกระทำการหรืองดเว้นกระทำการ (สุพิชัย ศิริรักษ์, 2550) นอกจากนั้นสังคมยังต้องการความเสมอภาคในทุกมิติมากขึ้น ถึงแม้ว่ามนุษย์ย่อมแตกต่างกันเป็นธรรมชาติทั้งโดยชาติพันธุ์ รูปร่าง ผิวพรรณ เพศสภาพ บุคลิก ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม และอื่น ๆ ดังนั้น หลักการของความเสมอภาค คือ ความเข้าใจว่ามนุษย์เราแตกต่างกันโดยธรรมชาติ

แต่สามารถมีความเท่าเทียมกันได้ในความเป็นมนุษย์ และตามกฎหมายของรัฐ (วิกิพีเดีย, 2563)

ในปัจจุบันมีการเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคอยู่หลายรูปแบบ เช่น การแสดงความเท่าเทียมทางเพศ ที่มุ่งเน้นความเสมอภาคทางเพศและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ผู้หญิงและเด็กหญิงทุกคน (รัชดา ไชยคุปต์, 2562) หรือจะเป็นการแสดงความเท่าเทียมความหลากหลายทางเพศ ที่ต้องการให้สังคมเห็นว่า กลุ่มคนที่มีความรักในเพศที่เหมือนกัน ไม่ได้เป็นภัยร้ายต่อสังคม (วิภา ดำนธารังกุล และคณะ, 2547) นอกจากนี้ยังมีการแสดงความเท่าเทียมทางสีผิวและเชื้อชาติ ที่สะท้อนมาจากปัญหาการแบ่งแยกทางเชื้อชาติ มุ่งป้องกันและย้ำคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ทุกคนมีมาแต่กำเนิด ตลอดจนสร้างสันติภาพ และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (วอยซ์ทีวี, 2556)

สถานการณ์ที่แสดงความเท่าเทียมนั้นเป็นหลักสากลที่เกิดขึ้นทุกมุมโลก เช่น การแสดงความเท่าเทียมทางสีผิวและเชื้อชาตินั้น เห็นได้จาก กรณีการเสียชีวิตของ จอร์จ ฟลอยด์ ชายผิวสีแอฟริกัน-อเมริกัน ที่ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจใช้ความรุนแรง จนนำไปสู่กระแสขบวนการประท้วงเรียกร้องต่อต้านการเหยียดสีผิว (ฐานเศรษฐกิจ, 2563) การต่อต้านการคุกคามทางเพศในอเมริกา โดยการติดแฮชแท็ก #MeToo เพื่อการต่อต้านการคุกคามทางเพศของผู้มีอำนาจ หรือการเปิดโปงพฤติกรรมของโปรดิวเซอร์ในวงการฮอลลีวูดว่า มีพฤติกรรมคุกคามทางเพศดารานางงามและลูกจ้าง โดยออกมาเปิดโปงด้วย #MeToo จนได้รับการกล่าวถึงในทวิตเตอร์กว่า 5 แสนครั้ง ภายในเวลาไม่ถึงเดือน และในเฟซบุ๊กมีการกล่าวถึง 12 ล้านครั้งภายในเวลา 24 ชั่วโมง (บล็อกนัน, 2561) หรือในกรณีนักเรียนและอดีตนักเรียนที่จบการศึกษาไปแล้วในประเทศเกาหลีใต้ ออกมาสร้างแฮชแท็ก #SchoolMeToo ในสื่อสังคมออนไลน์เพื่อบอกเล่าเรื่องราวสมัยถูกคุกคามทางเพศในโรงเรียน ทั้งจากอาจารย์หรือติวเตอร์ที่เรียนพิเศษ (กรุณพร เชษฐ์พยัคฆ์, 2561)

ในกรณีของประเทศไทยสามารถเห็นถึงพลังพลเมืองดิจิทัลได้จากการที่กลุ่มคู่รักที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTQ) แสดงความคิดเห็นเพื่อเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เพื่อแก้ไขกฎหมายสมรส มาตรา 1448 ที่อนุญาตการหมั้นและการสมรสเฉพาะชายและหญิง เปลี่ยนเป็นอนุญาตให้ “บุคคลทั้งสอง” ซึ่งรวมถึงคู่รักที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถหมั้นและจดทะเบียนสมรสเป็นคู่สมรสที่ชอบด้วยกฎหมาย ได้รับสิทธิ หน้าที่ และศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับคู่สมรสชายหญิงทั่วไป (ไทยรัฐ, 2563) ทั้งนี้โดยสร้างแฮชแท็ก #สมรสเท่าเทียม และติดเทรนด์ทวิตเตอร์ รวมทั้งปลุกกระแสการพูดถึงการแก้ไขกฎหมายเพื่อความเท่าเทียมสำหรับคู่รักที่มีความหลากหลายทางเพศในโลกดิจิทัล จนนำไปสู่การที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ที่มีมติเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต และร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่เสนอโดยกรมคุ้มครองสิทธิฯ กระทรวงยุติธรรม ซึ่งคณะกรรมการกฤษฎีกาได้ตรวจพิจารณาร่างพระราชบัญญัติแล้ว และส่งคณะกรรมการประสานงานสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาก่อนเสนอสภาผู้แทนราษฎรต่อไป หรือในประเด็นการเรียกร้องให้การทำแท้งเป็นสิ่งถูกกฎหมาย โดยองค์กรที่ทำงานเรื่องการให้คำปรึกษาผู้หญิงเพื่อยุติการตั้งครรภ์อย่างปลอดภัย เช่น มูลนิธิมานุษยะ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และเครือข่ายทางเลือกเพื่อผู้หญิงที่ท้องไม่พร้อม ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ได้รณรงค์ผ่านเว็บไซต์ <https://www.change.org> เพื่อระดมรายชื่อประชาชนสังคมเรียกร้องให้แก้ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 301 ที่ระบุให้ผู้หญิงที่ทำแท้งต้องมีความผิดตามกฎหมาย และเอาผิดกับเพศหญิงเท่านั้น ซึ่งเป็นกฎหมายที่แสดงถึงไม่เท่าเทียมทางเพศ และการรณรงค์ยังรวมไปถึงการสร้างทัศนคติใหม่ในสังคมว่า ผู้หญิงที่ทำแท้งไม่ใช่อาชญากร แต่การทำแท้งเป็นเรื่องของสุขภาพ เป็นการปกป้องชีวิตและสิทธิของผู้หญิง ผลของการรณรงค์นี้ส่งผลกระเพื่อมไปสู่การประกาศพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา ฉบับที่ 28 พ.ศ. 2564 เพื่อแก้ไขเพิ่ม

เดิมความผิดฐานทำแท้งที่ใช้มาตั้งแต่ พ.ศ.2499 ให้หญิงสามารถทำแท้งได้ภายในอายุครรภ์ 12 สัปดาห์ และเพิ่มเหตุยกเว้นความผิดอื่น ๆ อันจะเอื้อประโยชน์แก่หญิงให้สามารถทำแท้งได้อย่างปลอดภัย และไม่มีความผิดตามกฎหมาย (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน, 2564)

กล่าวได้ว่าพลเมืองดิจิทัลซึ่งมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ช่วงอายุ ภาษา และวัฒนธรรม มีศักยภาพในการขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพราะพลเมืองดิจิทัลสามารถใช้สื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารและความเห็น ซึ่งเมื่อถูกปลุกด้วยประเด็นปัญหาที่กระทบชีวิตความเป็นอยู่ อัตลักษณ์ และศักดิ์ศรี ก็จะลุกขึ้นมาแสดงพลังของมวลชนทางกายภาพ ทั้งนี้พลเมืองดิจิทัลมีชีวิตส่วนหนึ่งอยู่ในโลกออนไลน์ และอีกส่วนหนึ่งอยู่กับความเป็นจริงทางกายภาพ ความรู้สึกที่ถูกปลุกในโลกไซเบอร์ย่อมเลื่อนไหลออกมาสู่ท้องถนนได้โดยง่าย (สุกัญญา สุตบรรทัด, 2560) ทั้งนี้ในปัจจุบันรูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่จากพื้นที่จริงสู่พื้นที่ออนไลน์ ที่ไม่ถูกจำกัดในเรื่องของพื้นที่และเวลา บริการ“เครือข่ายสังคมออนไลน์” ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่เสมือนจริงที่ถูกสร้างขึ้น จึงเข้ามามีบทบาทโดดเด่นบนอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะทวีตเตอร์และเฟซบุ๊ก เครือข่ายเหล่านี้ทำให้คนสามารถติดต่อสื่อสารกันได้ง่ายขึ้น มีพื้นที่ของตัวเองในการติดตาม และแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ รวมถึงการต่อสู้เรียกร้องในเรื่องที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือการเคลื่อนไหวผลักดันประเด็นปัญหาในด้านต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่เป็นประเด็นสาธารณะที่มีผลกระทบต่อสังคมส่วนใหญ่ อาทิ ประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงประเด็นปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม (ปฏิภาณ ชัยช่วย และกุลทิพย์ ศาสตรระจุ, 2559)

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาถึงการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นจากพลเมืองดิจิทัล และจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า

ในประเทศไทยยังไม่มีการศึกษาเรื่องดังกล่าวมากนัก ดังนั้นผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อองค์กรที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือ องค์กรด้านสิทธิมนุษยชน ในการนำไปปรับใช้ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารเพื่อก่อให้เกิดความเท่าเทียมในสังคม และสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดียิ่งขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลังพลเมืองดิจิทัล
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลังพลเมืองดิจิทัลกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตเชิงประชากร ช่วงเวลาในการศึกษาวิจัยระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนพฤศจิกายน 2563 ซึ่งผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรที่เป็นพลเมืองดิจิทัล ทั้งเพศชายและเพศหญิง อายุระหว่าง 15 -50 ปี ที่เคยแสดงความคิดเห็นเพื่อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาแล้วอย่างน้อย 1 ครั้ง หรือกลุ่มพลเมืองดิจิทัลที่เคยพบเห็นการเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทางสื่อสังคมออนไลน์มาก่อน

2. ขอบเขตเชิงเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดประเด็นต้องการศึกษาดังนี้

2.1 พฤติกรรมการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลังพลเมืองดิจิทัล ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งประกอบด้วย ระดับอายุของพลเมืองดิจิทัลที่สื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมครั้งแรก ความถี่ในการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียม สื่อที่ใช้ในการ

สื่อสาร ลักษณะของสาร วิธีการสื่อสาร รูปแบบการสื่อสาร สาเหตุที่ผลักดันให้มีการแสดงความคิดเห็นเรื่องความเท่าเทียมบนสื่อสังคมออนไลน์ ลักษณะของพลเมืองดิจิทัลที่ควรจะเป็น วิธีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในมุมมองของพลเมืองดิจิทัล

2.2 ทศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล ผู้วิจัยได้สกัดตัวแปรเกี่ยวกับทศนคติการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมทางสื่อออนไลน์มาจากกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดิจิทัล ของ Ribble et al. (2004) ซึ่งประกอบด้วยประเด็นต่อไปนี้ 1) ความจำเป็นของการแสดงความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม 2) ความสำคัญของสื่อออนไลน์ในการแสดงความเท่าเทียมในสังคม 3) การแสดงความเท่าเทียมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอนาคต 4) การเกิดความเท่าเทียมในชีวิตจริง 5) การแสดงความคิดเห็นต่อความเท่าเทียมเป็นหน้าที่ของทุกคน 6) การแสดงความคิดเห็นต่อความเท่าเทียมจะทำให้ได้รับในสิ่งที่เรียกร้องมากขึ้น

2.3 ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมในสังคม (วิภา ดำนัธรังกุล และคณะ, 2547; สุพิชัย ศิริรักษ์, 2550; ปฏิภาณ ชัยช่วย และกุลทิพย์ ศาสตระรุจิ, 2559; แอมเนสตี อินเตอร์เนชั่นแนล ไทยแลนด์, 2561; รัชดา ไชยคุปต์, 2562; Saheb 2021; Mondel, 2021) ซึ่งผู้วิจัยได้สกัดตัวแปรเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมในสังคม ดังนี้ 1) ความเท่าเทียมด้านเชื้อชาติ 2) ความเท่าเทียมทางเพศ 3) การให้เกียรติกัน 4) ความสะดวกในการเรียกร้องสิทธิ 5) การยอมรับในความแตกต่าง 6) การแต่งงานในเพศเดียวกัน 7) การแต่งงานข้ามศาสนา 8) ความเชื่อมั่นในวิถิตนเองมากกว่าศาสนา 9) การเป็นผู้อิทธิพลทางความคิดของคนทั่วไป 10) การรวมตัวกันในด้านต่าง ๆ ทางสังคมออนไลน์ 11) การลดความสำคัญของระบบอาวุโส 12) การมี

จุดยืนที่เป็นของตัวเอง 13) การยอมรับในความสามารถมากกว่าวัยวุฒิ 14) การมีกฎเกณฑ์ใหม่ทางสังคมเพิ่มมากขึ้น 15) การทบทวนกฎเกณฑ์เดิม 16) การเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นเส้นตรง และ 17) การยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแล้วสูญหายไป

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทราบถึงพฤติกรรมการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล
2. ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างระหว่างทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัลกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
3. องค์กรที่ทำงานด้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือองค์กรด้านสิทธิมนุษยชน สามารถนำงานวิจัยไปปรับใช้เกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสาร การสร้างพลเมืองดิจิทัลเพื่อแสดงความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ
4. มีการบูรณาการเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่พลังพลเมืองดิจิทัลแบบไทยต้องการ เข้าไปในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษา เพื่อให้คนรุ่นใหม่มีวิธีการสื่อสารและการแสดงออกพฤติกรรมทางสังคมอย่างเหมาะสม ไม่ผิดเพี้ยนไปจากบรรทัดฐานทางสังคมไทย มีมารยาทในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ และเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีเพื่อการมีปฏิสัมพันธ์กับคนในสังคมได้อย่างรู้เท่าทัน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลังพลเมืองดิจิทัล และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัลกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มผู้ที่เคยสื่อสารเพื่อแสดงทัศนคติต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยผ่านสื่อออนไลน์ ซึ่งไม่ทราบจำนวนประชากรที่ชัดเจน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ W.G. Cochran กำหนดระดับค่าความเชื่อมั่นร้อยละ 93 และระดับค่าความคลาดเคลื่อนร้อยละ 7 (Cochran, 1977 อ้างถึงใน อธิรุฒิ เอกะกุล, 2543) ซึ่งคำนวณแล้วได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 196 คน และผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 204 คน

2. เครื่องมือและการพัฒนาเครื่องมือ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการวิจัย โดยมีวิธีการสร้างและมีลักษณะแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ ศาสนา สื่อสังคมออนไลน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist)

ตอนที่ 2 ปัจจัยด้านพฤติกรรมการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist)

ตอนที่ 3 ปัจจัยด้านทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale)

ตอนที่ 4 ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale)

ผู้วิจัยตรวจสอบคุณภาพที่แบบสอบถามที่พัฒนาขึ้น โดยให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน เพื่อหาค่า IOC ซึ่งไปค่า IOC ตั้งแต่ 0.67 – 1 ทุกข้อ ในการวิเคราะห์ความเที่ยงตรงด้านเนื้อหาของแบบสอบถาม และหาความเชื่อมั่น (Reliability) โดยนำแบบสอบถามไปเก็บข้อมูลกับประชากรที่มีลักษณะ คล้ายคลึงกับประชากรที่ศึกษา จำนวน 30 ชุด และนำไปคำนวณหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของ

ครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) โดยมีค่าความเชื่อมั่น ของทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล เท่ากับ 0.86 และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เท่ากับ 0.83 ซึ่งค่ามากกว่า 0.7 โดยถือว่ามีความเชื่อมั่นที่สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลได้ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2544)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ลักษณะส่วนบุคคลและพฤติกรรม การสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล ใช้สถิติพรรณนา คือ ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) ส่วนการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's Product Moment Correlation Coefficient) ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ในการแปลความหมายของค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ตามแนวทางของซูครี วงศ์รัตน์ (2553) ดังนี้

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.90 ขึ้นไป หมายถึง มีความสัมพันธ์ระดับสูงมาก
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.70-0.89 หมายถึง มีความสัมพันธ์ระดับสูง
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.30-0.69 หมายถึง มีความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ต่ำกว่า 0.30 หมายถึง มีความสัมพันธ์ระดับต่ำ
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เป็น 0.00 หมายถึง ไม่มีความสัมพันธ์เชิงเส้นตรง

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ผลการวิจัยพบว่า จำนวนกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ส่วนใหญ่มีช่วงอายุ 15-20 ปี รองลงมา ได้แก่ ช่วงอายุ 21-25 ปี และช่วงอายุระหว่าง 26-30 ปี ตามลำดับ มีรายได้ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 10,000 บาทต่อเดือนมากที่สุด รองลงมา 10,001-20,000 บาทต่อเดือน และ 20,001-30,000 บาท

ต่อเนื่อง ตามลำดับ นับถือศาสนาพุทธ มากที่สุด รองลงมา ศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ เป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษา มากที่สุด รองลงมา รับจ้างทั่วไป และข้าราชการ หรือพนักงานของรัฐ ตามลำดับ ระดับการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มากที่สุด รองลงมาได้แก่ ระดับการศึกษาในระดับชั้นปริญญาตรีและ ในระดับชั้นอนุปริญญา หรือ ปวส. ตามลำดับ และสื่อสังคมออนไลน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน คือ เฟซบุ๊ก มากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ไลน์ และอินสตาแกรม ตามลำดับ

2. พฤติกรรมการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล

ในด้านพฤติกรรมการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมครั้งแรกในช่วงอายุ 15- 20 ปี มากที่สุด ร้อยละ 63.23 รองลงมา ต่ำกว่า 15 ปี และ 21-25 ปี ร้อยละ 15.20 โดยมีความถี่ในการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมว่า ส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ ร้อยละ 44.61 รองลงมา นาน ๆ ครั้ง ร้อยละ 34.31 และค่อนข้างบ่อย ร้อยละ 21.08

สื่อที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียม ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อเฟซบุ๊ก มากที่สุด ร้อยละ 94.12 รองลงมา เป็นอินสตาแกรม ร้อยละ 32.84 และทวิตเตอร์ ร้อยละ 31.86 ทั้งนี้ลักษณะของสารที่ใช้สื่อสารจะเป็นลักษณะของข้อความ และภาพ โดยโพสต์ในพื้นที่ส่วนตัวมากที่สุด ร้อยละ 78.92 รองลงมาเป็นการแชร์เนื้อหาสารเกี่ยวกับความเท่าเทียม ร้อยละ 74.02 การแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์นั้น ๆ ร้อยละ 53.43 การติตแชนแท็กในกระแสวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ร้อยละ 44.61 ซึ่งวิธีการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมที่กลุ่มตัวอย่างใช้มากที่สุดคือ การแชร์เนื้อหาความเท่าเทียม ร้อยละ 46.65 รองลงมาเป็นการโพสต์ข้อความลงในพื้นที่ส่วนตัว ร้อยละ 27.45 และการแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ร้อยละ 18.14 ส่วนรูปแบบการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่า

เทียมที่กลุ่มตัวอย่างใช้มากที่สุดคือ การให้ทัศนะเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้นในสังคมมากที่สุด ร้อยละ 64.22 รองลงมาเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ต่อความไม่เท่าเทียมในสังคม ร้อยละ 61.76 และการรวมตัวกันเพื่อจัดการรณรงค์เพื่อการเรียกร้องความเท่าเทียม ร้อยละ 47.06

ส่วนสาเหตุที่ผลักดันให้มีการแสดงความคิดเห็นเรื่องความเท่าเทียมบนสื่อสังคมออนไลน์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่า ไม่ได้ได้รับความเท่าเทียม ร้อยละ 61.76 รองลงมา ไม่ได้ได้รับความเท่าเทียมด้านทัศนคติ ร้อยละ 48.53 และไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมในเรื่องต่าง ๆ ร้อยละ 43.63 โดยกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 76.96 มองว่า ลักษณะของพลเมืองดิจิทัลนั้นต้องเป็นคนทั่วไปที่ต้องการเรียกร้องเพื่อสังคม รองลงมา เป็นคนที่มีความรู้ความสามารถ ร้อยละ 53.92

จากการวิจัยพบว่า วิธีการสื่อสารที่กลุ่มตัวอย่างเชื่อว่ามีประสิทธิภาพในการแสดงความคิดเห็นเรื่องความเท่าเทียมในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดคือ การแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม มากที่สุด ร้อยละ 83.33 รองลงมา เป็นการแชร์เนื้อหาด้านความเท่าเทียม ร้อยละ 82.35 และการโพสต์ข้อความลงในพื้นที่ส่วนตัว ร้อยละ 74.51

3. ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การวิเคราะห์ในตอนนี้ผู้วิจัยได้นำค่าคะแนนของตัวแปรต้นทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล กับตัวแปรตามความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิเคราะห์หาค่าสัมประสิทธิ์สหพันธ์อย่างง่าย (r) โดยใช้สูตรของเพียร์สัน และพิจารณาจากค่าสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ปรากฏผลดังในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล และ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อแสดงความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล	r	Sig	ระดับความสัมพันธ์
ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม	.590**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
1) มีความเท่าเทียมด้านเชื้อชาติ	.187**	.008	ความสัมพันธ์ระดับต่ำ
2) มีความเท่าเทียมทางเพศ	.425**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
3) คนในสังคมมีการให้เกียรติซึ่งกันและกัน	.564**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
4) คนในสังคมสามารถเรียกร้องสิทธิในด้านต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น	.578**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
5) คนในสังคมยอมรับความแตกต่าง	.604**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
6) มีการแต่งงานในเพศเดียวกัน	.120	.088	ไม่มีความสัมพันธ์
7) มีการแต่งงานข้ามศาสนา	.429**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
8) ความเชื่อมั่นในวิถีตนเองมากกว่าศาสนา	.311**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
9) การเป็นผู้ถือสิทธิพลทางความคิดของคนทั่วไป	.466**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
10) การรวมตัวกันในด้านต่าง ๆ ทางสังคมออนไลน์	.078	.268	ไม่มีความสัมพันธ์
11) การลดความสำคัญของระบบอาวุโส	-.133	.058	ไม่มีความสัมพันธ์
12) การมีจุดยืนที่เป็นของตัวเอง	-.045	.526	ไม่มีความสัมพันธ์
13) การยอมรับในความสามารถมากกว่าวัยวุฒิ	.034	.633	ไม่มีความสัมพันธ์
14) การมีกฎเกณฑ์ใหม่ทางสังคมเพิ่มมากขึ้น	.379**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
15) การทบทวนกฎเกณฑ์เดิม	.547**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
16) การเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นเส้นตรง	.446**	.000	ความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
17) การยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแล้ว สูญหายไป	.297**	.000	ความสัมพันธ์ระดับต่ำ

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากตารางที่ 1 ผลการศึกษาเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัล และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยภาพรวมที่ค่าความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง ($r = .590$) มีความสัมพันธ์ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีความสัมพันธ์ทางบวก จำนวน 12 ประเด็น เรียงตามระดับความสัมพันธ์จากมากไปน้อย ดังนี้ การยอมรับในความแตกต่างมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .604$) ความสะดวกในการเรียกร้องสิทธิมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .578$) การให้เกียรติกัน มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .564$) การทบทวนกฎเกณฑ์เดิม มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .547$) การเป็นผู้อิทธิพลทางความคิดของคนทั่วไป มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .466$) การเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นเส้นตรงมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .446$) การแต่งงานข้ามศาสนา มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .429$) ความเท่าเทียมทางเพศ มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .425$) การมีกฎเกณฑ์ใหม่ทางสังคมเพิ่มมากขึ้น มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .379$) ความเชื่อมั่นในวิถิตนเองมากกว่าศาสนา มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .311$) การยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแล้วสูญหายไปมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับต่ำ ($r = .297$) และความเท่าเทียมด้านเชื้อชาติ มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับต่ำ ($r = .187$)

ในส่วนประเด็นที่ไม่มีความสัมพันธ์ประกอบด้วย การแต่งงานในเพศเดียวกัน การรวมตัวกันในด้านต่าง ๆ ทางสังคมออนไลน์ การลดความสำคัญของระบบอาวุโส การมีจุดยืนที่เป็นของตัวเอง และการยอมรับในความสามารถมากกว่าวุฒิ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพฤติกรรมและการใช้สื่อออนไลน์ในการแสดงความเท่าเทียมในสังคม ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เป็นกลุ่มสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมส่วนใหญ่เป็นช่วงกลุ่มวัย 15-20 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มคน Generation Z ที่เติบโตขึ้นมาอย่างมีความตระหนักในสิ่งที่ตนเองถนัด พึ่งพาตนเองได้มากขึ้น และมีความมุ่งมั่นมากกว่ารุ่นก่อน คนกลุ่มนี้จะมีความคิดสร้างสรรค์ ขณะเดียวกันก็เป็นพวกที่มีประสิทธิภาพมีเป้าหมายที่ชัดเจน และอยู่บนโลกของความเป็นจริงที่สำคัญคนกลุ่มนี้จะมีความความต่อเนื่องในการพัฒนาทักษะในด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ทั้งในด้านส่วนตัว และสังคม (Gavino et al., 2019) การมีบุคลิกภาพในการแสวงหาข้อมูลบนสื่อออนไลน์ อยู่ตลอดเวลาของคนกลุ่ม Generation Z ประกอบกับการมีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกิดขึ้นในยุคของความเป็นเสรีนิยม ย่อมกระตุ้นและส่งผลให้คนกลุ่มนี้มีความเปิดเผย และการแสดงความคิดเห็นกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม และต้องการให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่พวกเขาต้องการ

นอกจากนี้ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับรายงานผลการสำรวจ พฤติกรรมผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยปี 2561 ของ Electronic Transactions Development Agency (2018) พบว่า เด็ก Generation Z ใช้เวลาในการเล่นสื่อสังคมออนไลน์มากเป็นอันดับหนึ่ง ซึ่งมีจำนวนชั่วโมงการใช้อินเทอร์เน็ตโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 4 ชั่วโมง 1 นาทีต่อวัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเด็กกลุ่มนี้เป็นเจนเนอเรชันที่เกิดขึ้นภายใต้สภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย และมีการดำเนินชีวิตในสังคมดิจิทัล ทำให้คุ้นเคยกับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเหล่านี้เป็นอย่างดี

ชิปอีเวนท์ (2563) กล่าวว่า Generation Z ให้ความสำคัญกับเรื่องความเท่าเทียมและการคิดที่ครอบคลุมคนทุกกลุ่มในทุก ๆ ด้าน ต้องการที่จะให้ทุกคนรู้สึกถึงคุณค่าของความเสมอภาค ไม่ว่าจะอายุช่วงใด เชื้อชาติอะไร หรือเป็นเพศ

ใดก็ตาม ต้องการเป็นศูนย์กลางของนวัตกรรม ต้องรู้สึกรู้ว่าได้ทำหายตัวเองและได้พัฒนาตัวเองในการแก้ปัญหาใหม่ ๆ อยู่เสมอ ไม่ชอบการอยู่ในกรอบ หรือทำให้ขาดการเคารพตัวเอง มีอิสระ กล้าที่จะเรียนรู้ กล้าที่จะแตกต่าง กล้าออกมาจุดประเด็นเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม และลองเจอกับสิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ

ในส่วนของการความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อลักษณะของคนที่เป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองดิจิทัลนั้น จากผลการวิจัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 76.96 มองว่า คนทั่วไปสามารถที่ต้องการเรียกร้องเพื่อสังคม สามารถเป็นพลเมืองดิจิทัลได้ และมองว่า การมีความรู้ความสามารถที่ผู้แสดงความคิดเห็นนั้นเป็นความสำคัญในลำดับที่รองลงมา ร้อยละ 53.92 จากจุดนี้สามารถยืนยันได้ว่า ทุกคนสามารถเป็นผู้ส่งสารได้ในโลกของสื่อดิจิทัล รวมไปถึงทุกคนสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ โดยสร้างเนื้อหาสื่อสารบนสื่อสังคมออนไลน์ให้ผู้อื่นมีอารมณ์ร่วม รู้สึกรู้ว่าสิ่งที่รับรู้มันเป็นปัญหาที่พวกเขาได้รับร่วมกัน ซึ่งแตกต่างจากผลการวิจัยในอดีตที่มองว่า ผู้ส่งสารที่มีประสิทธิภาพนั้นต้องมีความโดดเด่นทั้งในเชิงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2526) ที่ศึกษาเรื่องทัศนคติการวัดความเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมอนามัย ผลการวิจัยระบุว่า ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร หรือแหล่งข่าวสารเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อความน่าเชื่อถือของข่าวสารเพื่อโน้มน้าวใจให้ทุกคนเห็นด้วย มีความรู้สึกร่วมหรือปฏิบัติตาม เช่นเดียวกับแนวคิดของ Bettinghaus and Cody (1987) ที่ตั้งข้อสังเกตว่า บุคลิกลักษณะที่สำคัญของผู้ส่งสารซึ่งมีอิทธิพลต่อความน่าเชื่อถือของข่าวสาร และยังเกี่ยวข้องกับบุคลิกลักษณะอื่น เช่น สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ฉะนั้นความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารจึงขึ้นอยู่กับกรอบยอมรับของผู้รับสารที่มีต่อผู้ส่งสาร ซึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติดังนี้ 1) ด้านความสามารถ (Competence) ประกอบด้วย การมีคุณค่า ความชำนาญ การมีคุณสมบัติ และความสามารถในการหารายได้ให้แก่ตนเอง เป็นต้น 2) ด้านความรู้สึกปลอดภัย (Safety) ประกอบด้วย ความมีอัธยาศัยที่ดีต่อ

กัน มีความเมตตาไว้วางใจและเป็นกันเอง 3) ด้านบุคลิกลักษณะ (Characteristics) ประกอบด้วย ความเห็นอกเห็นใจและไม่เห็นแก่ตัว และ 4) ด้านสังคม (Sociability) ประกอบด้วย ความรอบรู้ในเรื่องทั่วไป การมีคุณธรรม มีอารมณ์ดี และสามารถเข้ากับผู้คนที่ได้อย่างไรก็ตามในงานวิจัยครั้งนี้ก็ยังไม่ปฏิเสธว่า ความรู้ ความสามารถของผู้ส่งสารบนสื่อออนไลน์ของพลเมืองดิจิทัลยังคงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างพลังพลเมืองดิจิทัลได้ เพียงแต่ในประชาชนยุคปัจจุบันมีความคิดเห็นว่า ทุกคนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นแม้จะอยู่ในสถานะใดก็ตาม

โดยพลเมืองดิจิทัลนิยมเลือกใช้สื่อเพชบุ๊ก อินสตาแกรม และทวิตเตอร์ เป็นช่องทางในการสื่อสาร สอดคล้องกับทัศนะของ เฉลิมพล แจ่มจันทร์ (2563) พบว่า มากกว่าร้อยละ 90 ของวัยรุ่นและเยาวชนไทยสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตผ่านอุปกรณ์สื่อสารเคลื่อนที่ ทั้งสมาร์ตโฟนและแท็บเล็ต ได้อย่างสะดวกสบาย สามารถใช้งานได้ทุกที่ทุกเวลา โดยกิจกรรมที่วัยรุ่นและเยาวชนใช้งานอินเทอร์เน็ตมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 98 เกี่ยวกับการติดต่อสื่อสารบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ แพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น เพชบุ๊ก ทวิตเตอร์ ไลน์ และอินสตาแกรม ดังที่งานวิจัยของ Gleason (2017) พบว่า เยาวชนมีส่วนร่วมและการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ทวิตเตอร์ ซึ่งเป็นสื่อสังคมออนไลน์ยอดนิยม ในกลุ่มเยาวชนอายุ 16-17 ปี คิดเป็นร้อยละ 50 ของสื่อสังคมออนไลน์ประเภทอื่น (Zickuhr & Rainie, 2014) ช่วยให้ผู้ใช้สามารถโพสต์ข้อความ 140 ตัวอักษร แชร และติดตามผู้ใช้อื่น งานวิจัยดังกล่าวเลือกเยาวชนผู้ใช้งานทวิตเตอร์ มา 5 คน พบว่า เยาวชนกลุ่มนี้มีทักษะในการสร้างสรรค์สื่อมัลติมีเดีย รู้จักการใช้ภาษาสนทนาชักชวนเพื่อนให้เข้าร่วมได้ (Gleason, 2016) นอกจากนี้พลเมืองดิจิทัลที่มีพลัง หรือมีประสิทธิภาพควรมีคุณลักษณะตามกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดิจิทัล ของ Ribble et al. (2004) ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การเคารพตนเองและผู้อื่น ได้แก่ การใช้สื่อดิจิทัลอย่างมีมารยาท การเข้าถึงสื่อดิจิทัล และการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

การสื่อสารดิจิทัล 2) การให้การศึกษาตนเองและผู้อื่น ได้แก่ การรู้เท่าทันดิจิทัล การสื่อสารดิจิทัล การทำธุรกิจผ่านสื่อดิจิทัล และ 3) การปกป้องตนเองและผู้อื่น ได้แก่ การรู้สิทธิและความรับผิดชอบทางดิจิทัล การใช้ดิจิทัลอย่างปลอดภัย การใช้ดิจิทัลโดยไม่ส่งผลเสียต่อสุขภาพและพลานามัย

สาเหตุของการแสดงความคิดเห็นเพื่อความเท่าเทียม เกิดจากความคิดที่รู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับความเท่าเทียมในสังคม การสร้างสังคมผ่านเทคโนโลยี (On-line community) เป็นปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมที่หลายคนได้นำมาใช้ประโยชน์ แต่สิ่งหนึ่งที่ทำให้สมาชิกในสังคมออนไลน์นี้อ่อนไหว คือ การเข้าเป็นสมาชิกและออกจากเป็นสมาชิกที่ทำได้ง่ายเพียงแต่ลงทะเบียน หรืออาจไม่ต้องมีแม้กระทั่งการลงทะเบียน ต่างจากลักษณะทางสังคมเดิม ๆ ของมนุษย์ที่เกิดจากคนกลุ่มหนึ่งที่มีความคิด ความเชื่อร่วมกันมารวมตัวกันอย่างมีเอกภาพและมีลักษณะที่แตกต่างจากสังคมอื่น การที่จะเข้าเป็นสมาชิกสังคมลักษณะนี้ได้บุคคลนั้นจะต้องผ่านกระบวนการการเรียนรู้ถึงระบบความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมของสังคม (Socialization) และการที่จะออกจากสังคมก็ทำไม่ง่าย เนื่องจากความผูกพันทางความรู้สึกและอารมณ์ที่มีต่อสมาชิกในกลุ่มแตกต่างจากสังคมออนไลน์ค่อนข้างมาก ทำให้คนปัจจุบันที่พึ่งสังคมออนไลน์ปราศจากที่ยึดเหนี่ยว (Persell, 1987)

จากผลการวิจัยพบว่า ทศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมบนสื่อดิจิทัลมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระดับปานกลาง การสื่อสารผ่านเทคโนโลยีการสื่อสาร เป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างคาดไม่ถึง เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารถูกใช้เพื่อการกระชับความสัมพันธ์และสร้างความสัมพันธ์ เพื่อให้พลเมืองดิจิทัลมีทัศนคติที่คล้อยตามกัน และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (พงษ์วิเศษสังข์, 2554) ในกระบวนการของการของการเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎี Communication Accommodation Theory ของ Giles and Wiemann (1987) ที่ระบุว่า ช่วงเริ่มต้นที่คู่สื่อสารซึ่งเป็นพลเมืองดิจิทัลต้องการ

สร้างการยอมรับในความสัมพันธ์ โดยใช้ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษาที่เอื้ออาทร และคล้อยตามซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เชนิญปัญหา ร่วมกัน และต้องการแก้ไขปัญหานอกจากนี้ ทักษะการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจมัก ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารของพลเมืองดิจิทัลผ่านสังคมออนไลน์ เพื่อให้คนคล้อย ตามได้ง่ายขึ้น ซึ่งตามทฤษฎีทางวาทวิทยาแบบคลาสสิก (Classical rhetorical theory) ได้ระบุว่า องค์ประกอบพื้นฐานของการโน้มน้าวใจประกอบด้วย เหตุผล (Logic: logos) อารมณ์ (Emotion: pathos) และบุคลิก (Character: ethos) ซึ่ง ทั้งสามส่วนจะถูกนำมาใช้พร้อมกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์ ทั้งนี้ในการสื่อสารของ พลเมืองดิจิทัลผ่านสื่อออนไลน์ ผู้สื่อสารจะเน้นการให้ความสำคัญกับองค์ประกอบ ที่เป็นบุคลิก (Character: ethos) (Duck, 2007) เพื่อสร้างอัตลักษณ์ความเป็น ตัวตน บุคลิกหน้าตาท่าทางของตนเองขึ้นมา ให้คู่สื่อสารเกิดความพึงพอใจและได้ รับการยอมรับเข้าร่วมสังคม

ทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมบนสื่อดิจิทัลมีความสัมพันธ์กับ การยอมรับความแตกต่างของคนในสังคม และการให้เกียรติกันของคนในสังคม Day of the Year (2020) กล่าวถึงหลักสิทธิมนุษยชนไว้ว่า ทุกคนสามารถแสดง ให้เห็นถึงความห่วงใยในสิทธิของคนอื่นได้ เพียงแค่มองไปรอบ ๆ ตัวเราสามารถ ช่วยเหลือกันและกันได้ ไม่ว่าจะเป็นการบริจาคสิ่งของเพื่อผู้ยากไร้และการเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ให้เกียรติผู้อื่น ก็ถือว่าเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมแล้ว สิทธิมนุษยชนเป็น มาตรฐาน และได้รับการยอมรับในระดับสากลเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ของคนทุกคนในโลกนี้ ดังในปัจจุบัน ความเชื่อและแนวคิดที่มนุษย์ทุกคนมีสิทธิ และศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์โดยเท่าเทียมกันจึงได้รับการคุ้มครองโดยหลักการ และกฎหมาย (แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ไทยแลนด์, 2557)

ส่วนทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมบนสื่อดิจิทัลมีความสัมพันธ์ กับความสะดวกในการเรียกร้องสิทธิ จากสถิติคนไทยสามารถเข้าถึงและใช้

อินเทอร์เน็ตเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันมากขึ้น บริษัท เออาเวอร์ กรีนพีซ จำกัด (2563) แสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตมากถึง 52 ล้านคน โดยเพิ่มขึ้นจากปี 2562 ถึง 1 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 2 จำนวนผู้ใช้ Social Media เพิ่มขึ้น 2.3 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 4.7 และใช้อินเทอร์เน็ตมากถึง 9 ชั่วโมงต่อวัน นอกจากนี้เว็บไซต์พลเมืองดิจิทัล (ม.ป.ป.) กล่าวถึงมาตรา 20 ของปฎิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนบัญญัติสิทธิและความรับผิดชอบแห่งศตวรรษที่ 21 ด้านสิทธิในการชุมนุมและการสมาคมออนไลน์ว่า ทุกคนมีเสรีภาพที่จะเลือกใช้เว็บไซต์ แอปพลิเคชัน หรือบริการออนไลน์ใด ๆ เพื่อการจัดตั้ง ขับเคลื่อน มีส่วนร่วมในการชุมนุมหรือการสมาคม และมีสิทธิใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อขับเคลื่อนและมีส่วนร่วมในการประท้วงทั้งในโลกออนไลน์และโลกจริง

ข้อเสนอแนะ

1) ด้านความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ควรจะเป็นบทความนี้ชี้ให้เห็นว่า แนวทางการเป็นพลเมืองดิจิทัลนั้น จำเป็นต้องบูรณาการหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษา เกิดความรู้ความเข้าใจในการเป็นพลเมืองดิจิทัล การใช้แอปพลิเคชัน ซอฟต์แวร์ และเกมต่าง ๆ ใช้สื่อดิจิทัลเป็นช่องทางการเรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดิจิทัล และลดช่องว่างการมีส่วนร่วมของเยาวชน

2) ควรมีศึกษาเพิ่มเติมเรื่องกรอบแนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัลของคนไทย รวมทั้งความคาดหวังในการพัฒนาสังคมของพลเมืองดิจิทัลในประเทศไทย มีถูกบ่มเพาะมาในสภาพแวดล้อมที่เป็นสังคมไทย เพราะจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเด็น การลดความสำคัญของระบบอาวุโส การมีจุดยืนที่เป็นของตัวเอง และการยอมรับในความสามารถมากกว่าวัยวุฒิ ไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการสื่อสารเพื่อความเท่าเทียมของพลเมืองดิจิทัลที่เป็นสังคมไทย

บรรณานุกรม

- กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล. (2561). *ความเป็นพลเมืองดิจิทัล: พลเมืองแห่งศตวรรษที่ 21*. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2564, จาก <https://thaidigizen.com/digital-citizenship/ch1-digital-citizenship/>
- กรณพร เชษฐพยัคฆ์. (2561). *สังคมนิยมชายถูกสั่นคลอน เมื่อเกาหลีใต้ ส่งเสียงเคลื่อนไหวกับแคมเปญ MeToo*. สืบค้น 10 ธันวาคม 2563, จาก <https://thematter.co/social/metoo-movement-in-southkorea/47660>
- ความเป็นพลเมืองดิจิทัล: พลเมืองแห่งศตวรรษที่ 21. (ม.ป.ป.). สืบค้น 25 พฤศจิกายน 2563, จาก <https://thaidigizen.com/digital-citizenship/ch1-digital-citizenship/>
- โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน. (2564). *เปิดกฎหมายอาญาแก้ไขใหม่ #ทำแท้งปลอดภัย ได้ในอายุครรภ์ 12 สัปดาห์*. สืบค้น 26 มีนาคม 2564 จาก, <https://iLaw.or.th>.
- เฉลิมพล แจ่มจันทร์. (2563). *วัยรุ่นและเยาวชนกับสื่อสังคมออนไลน์*. สืบค้น 17 มีนาคม 2564, จาก <https://www.thaihealthreport.com/article-july03-2020>
- ซีนีวอล์คเกอร์. (2561, 22 มกราคม). *MeToo เมื่อการติตแฮชแท็กเป็นการแสดงพลังต่อต้านการคุกคามทางเพศจากผู้มีอำนาจ*. สืบค้น 19 ธันวาคม 2563, จาก <https://www.blognone.com/node/99259>
- ซิปีเอนท์. (2563). *พฤติกรรมของ GEN Z ในบทบาทใหม่กับการขับเคลื่อนทางสังคม*. สืบค้น 17 มีนาคม 2564, จาก <https://www.zipeventapp.com/blog/2020/07/09/gen-z>

- โซเซียลตื่นตัวชวนคนร่วมแสดงความเห็นหนุนแก้กฎหมาย#สมรสเท่าเทียม.
(2563, 7 กรกฎาคม). *ไทยรัฐ*. <https://www.thairath.co.th/news/society/1883780>
- เดอะ บางกอก อินไซต์. (2563). *ไม่เอา พ.ร.บ.คู่ชีวิต มาแรง ชาวเน็ตแห่ต้าน ชี้ไม่ใช่สมรสเท่าเทียม*. สืบค้น 16 ธันวาคม 2563, จาก <https://www.thebangkokinsight.com/391359/>
- ทั่วโลกร่วมประท้วงเรียกร้องยุติการเหยียดสีผิว. (2563, 8 มกราคม). *ฐานเศรษฐกิจ*.
<https://www.thansettakij.com/content/world/437536>
- ธีรวุฒิ เอกะกุล. (2543). *ระเบียบวิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์*. สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี.
- บริษัท เอาเวอร์ กรีนฟิช จำกัด. (2563). *สถิติดิจิทัล ของประเทศไทยจาก Digital Thailand ประจำปี 2020*. สืบค้น 17 มีนาคม 2564, จาก <https://blog.ourgreenfish.com>
- ปฏิภาณ ชัยช่วย และกุลทิพย์ ศาสตรระจุ. (2559). *การสื่อสารประเด็นสาธารณะของสังคมไทยผ่านนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการรณรงค์เว็บไซต์ Change.org*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประภาเพ็ญ สุวรรณ. (2526). *ทัศนคติการวัดความเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมอนามัย*. ไทยวัฒนาพานิช.
- พงษ์ วิเศษสังข์. (2554). *เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม / Information Technologies and Social Changes*. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- เหยียดสีผิว กระแสที่ยังจุดติดเสมอในอิตาลี. (2556, 30 กรกฎาคม). วอยซ์ทีวี. สืบค้น 11 พฤศจิกายน 2563, จาก <https://www.voicetv.co.th/read/77077>

- รัชดา ไชยคุปต์. (2562, 16 กันยายน). รู้จักและเข้าใจความเสมอภาคทางเพศ. *คมชัดลึก*. <https://www.komchadluek.net/news/scoop/388697>
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2563, 17 มิถุนายน). *ความเสมอภาคทางสังคม*. สืบค้น 21 พฤศจิกายน 2563, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/ความเสมอภาคทางสังคม>
- ศิริชัย กาญจนวาสี. (2544). *การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัย* (พิมพ์ครั้งที่ 4). บุญศิริการพิมพ์.
- สุกัญญา สุตบรรทัด. (2560). *วิธีแห่งพลเมืองเน็ต*. สืบค้น 18 กันยายน 2563, จาก <https://www.law.cmu.ac.th/law2011/goto.php?action=document&id=3585>
- สุพิชัย ศิริรักษ์. (2550). *สิทธิและเสรีภาพของแรงงานตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540*. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- อานนท์ วรียงยง, ทศพร วิมลเก็จ, วิภา ด้านธำรงกุล, อัมราวดี อินทะกนก, เกรียงไกร พึ่งเชื้อ, ณัฐวรรณ ดีเลิศยืนยง, ..., สมชาย อิศระวาณิช. (2547). *เครือข่ายสังคมและเพศสัมพันธ์กลุ่มชายขอบชาย*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ไทยแลนด์. (2561). *สิทธิมนุษยชนคืออะไร*. สืบค้น 5 กุมภาพันธ์ 2564, จาก <https://www.amnesty.or.th/latest/blog/62/>
- Bettinghaus, E. P., & Cody, M. J. (1987). *Persuasive communication*, (4th ed.). Holt, Rinehart and Winston.
- Digital Technologies Hub. (2019). *Digital citizenchip*. Retrieved January 15, 2021, from <https://www.digitaltechnologieshub.edu.au/teachers/topics/digital-citizenship>

- Duck, S. (2007). *Human relationships* (7th ed.). Sage.
- Electronic Transactions Development Agency. (2018). *Thailand internet user profile 2018*. Retrieved December 22, 2020, from <https://www.etda.or.th/publishing-detail/thailand-internet-user-profile-2018.html>
- Gavino, M. C., Williams, D., Jacobson, D., & Smith, I. (2019). Latino entrepreneurs and social media adoption: personal and business social network platforms. *Management Research Review*, 42(4), 469-494. doi: 10.1108/MRR-02-2018-0095
- Giles, H., & Wiemann, J. M. (1987). Language, social comparison and power. In S. Chaffee & C. R. Berger (Eds.), *Handbook of communication science* (pp. 350-384). Sage.
- Gleason, B. (2016). New literacies practices of teenage twitter users. *Learning, Media and Technology*, 41(1), 31-54.
- Gleason, B., & Von Gillern, S. (2018). Digital citizenship with social media: Participatory practices of teaching and learning in secondary education. *Educational Technology & Society*, 21(1), 200-212.
- Human Rights Day*. (2020, December 10). Retrieved January 3, 2021, from <https://www.daysoftheyear.com/days/human-rights-day/>
- Internet Rights and Principles Dynamic Coalition. (2014). *The charter of human rights and principles for the internet* (4th ed.). Retrieved from <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Communications/InternetPrinciplesAndRightsCoalition.pdf>

- Mondel, P. (2021). *Top 6 factors of social change – explained*. Retrieved from <https://www.yourarticlelibrary.com/sociology/top-6-factors-of-social-change-explained/35127>
- Persell, C. H. (1987). *Understanding society: an introduction to sociology* (2nd ed.). Harper & Row.
- Ribble, M. S., Bailey, G. D., & Ross, T. W. (2004). Digital citizenship addressing appropriate technology behavior. *ISTE International Society for Technology in Education*, 32(1), 6- 12.
- Saheb D. (2021). *7 Main factors which affect the social change in every society*. Retrieved December 7, 2020, from <https://www.shareyouressays.com/knowledge/7-main-factors-which-affect-the-social-change-in-every-society/112456>